RÖNESANS TARİH DÜŞÜNCESİNDE TÜRKLER

MARGARET MESERVE

Türkçesi
Mehmet Tanju Akad

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

/ otukennesriyat

YAYIN NU: 2025
KÜLTÜR SERİSİ: 1101

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-599-4

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1. Basım: (*Türk* adıyla) 2011, APRIL Yayıncılık
Ötüken Neşriyat'ta 1. Basım: 2023

Özgün Adı: *Empires of Islam in Renaissance Historical Thought*
© 2008, Harvard University Press

Bu kitabın Türkçedeki yayın hakları Akçalı Ajans vasıtasıyla Ötüken Neşriyat'a aittir.

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Veysel Gökberk Manga

Düzelti: İmdat Paça

Son Okuma: M. Bilal Erimez

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: Unifset Basım Yayın Sanayii ve Ticaret Ltd Şti
Yakuplu Mah. 194. Sok. Nu:1 / 159 3. Matbaacılar Sitesi
Beylikdüzü-İstanbul Tel: (0212) 875 37 85
Sertifika Nu: 72541

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İstanbul- 2023

Margaret Meserve: İtalyan Rönesansı, matbaa ve kitap üretiminin tarihi, tarih yazımı, hümanist kültür ve Papalığın on beş-on altıncı yüzyılları üzerine çalışmaktadır. *Papal Bull: Politics, Propaganda, and Print in Renaissance Rome* (Johns Hopkins, 2021) adlı son kitabı, matbaanın gelişinden sonraki ilk on yıllarda (yaklaşık 1470-1527) Roma'da haber, propaganda ve dezenformasyon yayınlarını incelemektedir. Kitap, American Catholic Historical Association tarafından tevcih edilen 2022 Helen ve Howard R. Marraro Ödülü'ne ve Society for the History of Authorship, Reading and Publishing (SHARP) tarafından tevcih edilen DeLong Kitabiyat Tarihi Ödülü için yüksek övgüye layık görülmüştür. Bir önceki kitabı *Empires of Islam in Renaissance Historical Thought* (Harvard, 2008), Rönesans tarihçilerinin ve siyasi yorumcularının İslam imparatorluklarının, özellikle de Osmanlı Türklerinin yükselişini ve çöküşünü nasıl açıklamaya çalıştıklarını incelemiş; American Historical Association tarafından tevcih edilen 2008 Helen ve Howard R. Marraro Ödülü'nü ve Renaissance Society of Amerika tarafından tevcih edilen 2009 Phyllis Goodhart Gordon Ödülü'nü kazanmıştır. Meserve ayrıca Orta Çağ ve Rönesans haberleri, retorik, hukuk kültürü ve şiiri üzerine makaleler yayımlamıştır.

Mehmet Tanju Akad: 1952 yılında Ankara'da doğan Akad, 1969'da Ankara Koleji, 1973'te ÖDTÜ İİF Ekonomi Bölümünden mezun olmuştur. Ağırlıkla tarih konusunda çok sayıda kitap ve makalesi bulunmaktadır. Özel ilgi alanı askerî tarih olup, ekonomi tarihi alanında da çalışmıştır. Başlıca kitapları arasında *Osmanlıların Stratejik Sorunları* (1995), *Strateji Üzerine* (2003), *Savaş Tarihinin Dönüm Noktaları* (2005), *Çağdaş Toplumda Savaş* (2009), *Bir Savaş Nasıl Kaybedilir?* (2014), *Tarihten Bugüne Gayrinizami Savaş* (2015), *Alternatifsiz Kriz* (2015), *Türk Siyaset Geleneği* (2016), *Tarihten Günümüze İstihbarat* (2018), *Türk Tarihinin Yönünü Değiştiren Savaşlar I Kara Savaşları* (2018), *Türk Tarihinin Yönünü Değiştiren Savaşlar II Deniz Savaşları* (2018), *20. Yüzyıl Savaşları* (2021), *Askeri Tarihte Stratejik Düşünce* (2021) gibi çalışmalar vardır. Çevirileri arasında ise Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* eserinin ikinci (2018) ve üçüncü (2023) ciltleri ile Roberts'in *Kısa Dünya Tarihi*'nin (2020) yanı sıra *Barut, Top ve Tüfek* (2006), *Devletin Silahlanması* (2003), *II. Dünya Savaşı'nda Askeri Hatalar* (2012), *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700* (2007) gibi çalışmalar sayılabilir.

İÇİNDEKİLER

Terimlerle İlgili Not 9
Çizimler Listesi 8
Giriş 11

1. Troyalı Türklerin Yükseliş ve Çöküşü 43
2. Barbarlar Kapıda 115
3. Klasik Türkleri Ararken 197
4. İmparatorluğun Çevirimleri 259
5. Doğu'da Bilge Adamlar 335

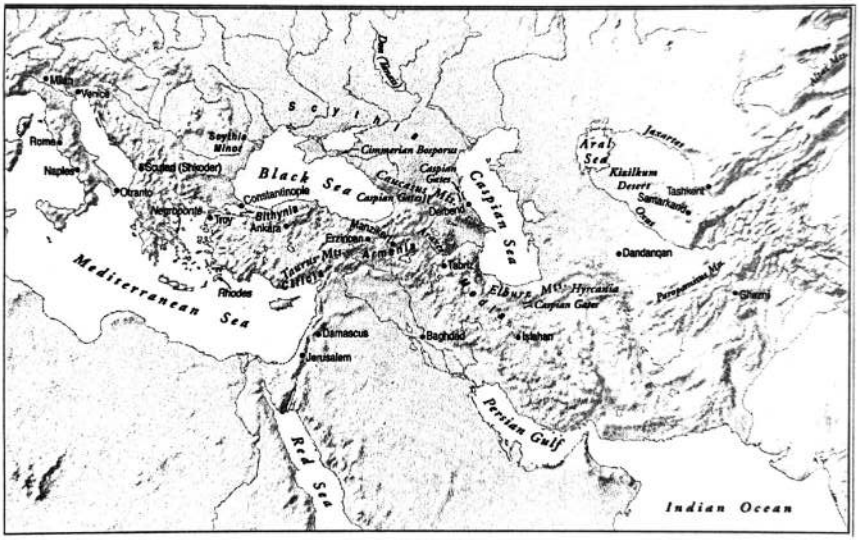
Son Söz 387
EK: Hazar Kapıları 399
Dizin 415

ÇİZİMLER LİSTESİ

Batı ve Orta Asya....10
Türklerin Kökeni....39
Francus ve Turcus....106
İskender Hazar Kapılarını kapatıyor....135
Gog ve Magog Hazar Kapılarını yarıp geçiyorlar....140
Türkler Hazar Kapılarını zorlayıp geçiyorlar....142
İran kraliçesi Ceserea....205
Tataristan veya Part Kralı Büyük Timur....363
İran Kralı Sumcassanus (Uzun Haşan)....376

TERİMLERLE İLGİLİ NOT

Osmanlı İmparatorluğu farklı millî, dinî, etnik gruplar ile farklı dilleri konuşanlardan oluşan kozmopolit bir nüfusa sahipti. Yönetici elit kendilerine, hanedanın kurucusu Osman'a atfen "Osmanlı" derdi. Klasik Osmanlı kullanımında Türk, aşağılayıcı bir terimdi. İtalyan hümanistleri -ve gerçekte, erken modern dönemin tüm Avrupalı tarihçileri- bu ayrımın farkında değillerdi; hem Osmanlı İmparatorluğunun yöneticilerini hem de tebaalarını "Türkler" olarak adlandırırlardı (Latince *Turci*, bazen de *Turcae*). *Turci* adını daha önceki Türk halkları için de kullanmışlardı. İşin aslı o ki Orta Asya, Kafkaslar ve Anadolu'da MS altıncı ila on dördüncü yüzyıllar arasında öne çıkan değişik Türk halkları arasındaki farkı ortaya koyamamaları, tarih yazımlarındaki kargaşanın büyük kısmının nedenidir. Bu kitapta Osmanlı öncesi Türk halklarını (Batı Türkleri, Hazarlar, Oğuzlar, Selçuklar) gerekli olduğu yerlerde tanımlayarak Rönesans tarihçilerinin kullandığı Geç Antik Dönem ve Orta Çağ kaynaklarının içeriklerini açıklığa kavuşturmayı amaçladım. Bununla birlikte, Rönesans metinlerini tartışırken, yazarların uygulamalarını izleyerek "Osmanlı" ve "Türk" terimlerini, birbirlerinin yerine geçebilecek şekilde kullandım. Bunu yaparken, Rönesans tarihçilerinin ana varsayımlarından birisini kasıtlı olarak tekrarladım: Türkler, tarihleri uzak Antikite'deki bir kökene kadar izlenebilen tek bir genetik ırkın üyeleriydi.

Batı ve Orta Asya

GİRİŞ

21 Temmuz 1453 günü, Siena Piskoposu Aeneas Sylvius Piccolomini, dostu Cusa Kardinali Nicolas'a bir mektup yazdı. Piskopos çok sıkıntılı bir ruh hâli içerisindeydi çünkü yaklaşık iki hafta kadar önce, Papalık Elçisi ve Habsburg İmparatoru III. Frederick'in danışmanı olarak bulunduğu Avusturya'da, İstanbul'un Osmanlı Türklerinin eline geçtiği haberini almıştı. Aeneas'a göre Yunanistan'ın şanı mahvolmuş, "Yeni Roma" İmparatorluğu yıkılmıştı. Türklerin kenti baştanbaşa yağmalayıp ırza geçtiklerini, kitapları yakıp heykelleri parçaladıklarını, sokaklar Hristiyan kanıyla boyanıncaya kadar yolları üzerindeki herkesi katlettiklerini yazıyordu. Katliam korkunçtu. "Dahası," diye yakınıyordu, "Yunan öğretisi ölümcül bir darbe almış; modern canlanış daha gerçek anlamda başlamadan sona ermişti." Türk zaferi, Aeneas'ta kuşatılmış Yunanlara yardım için olsa olsa tek bir parmaklarını kımıldatan Avrupa'daki Hristiyan devletlerin parçalanmış ve güçsüz durumunu iç karartıcı bir açıklıkla göstermekteydi. Türkler uygarlığın yapısındaki büyük bir çatlağı açığa çıkarmışlardı.

Aeneas'ın İstanbul'un düşüşüyle ilgili umutsuzluğunu Rönesans Avrupası'nın her yanından birçok insan paylaşıyordu. Kentin kaybı ve Türk düşmana dair, modern zamanlarda da sıkça incelenen asabi söylentiler yayılmıştı. Aeneas'ın meşhur mektubunu ilk kez okuduğum zaman beni en çok ilgilendiren konu, fatihlerin etnik kökenlerini vurgulamak için gösterdiği çabaydı: Türkler kimdi, nereden gelmişlerdi ve -anlaşılan, yine onunla en azından aynı derecede önemli olarak- kim değillerdi? "Şimdi Türk olarak adlandırılanlar, Persler değildir," diyordu Kardinal'e, açık bir kınama taşıyan ifadesiyle, "ayrıca başkalarının sandığı gibi Troyalılar da değillerdir. Onlar, barbar bir ülkenin derinliklerinden gelen İskitlerdir."[1]

[1] Aeneas Sylvius Piccolomini'den Cusalı Nicholas'a, *Briefwechsel*, 3:209-210. (Aksi belirtilmedikçe tüm çeviriler bana aittir.)

Bu kitap Aeneas'ın yorumlarını mümkün olan en geniş bağlamda anlamak için girişilen bir çabayı temsil etmektedir. Dönüm noktası teşkil eden bir felaketle karşılaştığı zaman, bir İtalyan hümanisti izahat, açıklık ve güvence için niçin tarihe ve özellikle de etnik kökenler sorununa bakmak gereğini duymuştu? Ve bir sonraki adımı, niçin emsallerinin tarihî araştırmalarını eleştirmek olmuştu?

Türkleri İskitli barbarlar olarak tanımlarken Aeneas ne kastediyordu? Bu terimler onun için ne anlama geliyordu ve haklı olduğundan niçin o kadar emindi? Gerçekten de Türklerin kökenini Troya'ya veya aynı şekilde eski Perslere kadar uzatan şu sorumsuz "diğerleri" kimlerdi? Bunların fikirlerinde bu denli karşı çıkılacak ne vardı?

Karmakarışık ve rahatsız edici zamanına bir anlam vermek için Aeneas'ın güçlü bir şekilde hissettiği geçmişe bakma dürtüsü, çağdaşı Rönesans hümanistlerinin yoğun olarak paylaştığı bir duyguydu. Bu, hümanistlerin klasik öncülerinden aldıkları ve Avrupalı tarihçilerle politik teorisyenlerin daha sonraki kuşaklarına geçirdikleri bir zihin alışkanlığı olup bunun günümüze kadar bizim tarihe olan ilgimizi ve onun değeriyle ilgili duygularımızı etkilemeye devam ettiği öne sürülebilir. Tarihî anlatımların politikacılar ve aynı şekilde âlimler tarafından ortaya konuluş şekli, hem kendi geçmişimiz hem de daha geniş dünya ile ilgili algılamalarımızı şekillendirme gücüne sahip olmaya devam etmektedir.

Aeneas'ın kendisi dikkat çekici şekilde çok yönlü bir Rönesans bireyi idi ve çok sayıdaki profesyonel kimliğinin her birisi, militan ve yayılmacı İslam İmparatorluğu tarafından Avrupa Hristiyanlığının karşısına çıkartılan "problemin" tarihî öncülleriyle ilgili teorilerine bir katkıda bulunuyordu. Hümanist bir bilgin ve şair olarak yeni barbar güruhların saldırısı altında olduğuna inandığı Yunanistan'ın kaderi, kitapları, dili ve kültürü konusunda kaygı duyuyordu. Sadık bir inanmış olarak, Hristiyan ruhların üzerine salınmış olan yeni bir kâfir belası fikri onu kedere boğuyordu. Yüksek rütbeli bir kilise görevlisi olarak Türklerin tehdit eder göründükleri Hristiyanlığın emniyeti ve Avrupa politik iktisadının sağlığı için de endişe ediyordu. Ve bir bilgin ve tarihçi olarak, mevcut krizin tarihî arka planıyla ilgili teorilerinin ikna edici, önemli ve doğru olarak kabul edilmesi konusunda ısrarlıydı.

BİRİNCİ BÖLÜM

TROYALI TÜRKLERİN YÜKSELİŞ VE ÇÖKÜŞÜ

Türklerin Troyalılardan geldiği şeklindeki Rönesans inancı, -bunu desteklemek için yazılmış herhangi bir ifadeden çok daha fazlasıyla- günümüzde aldığı eleştiriler dolayısıyla bilinmektedir. Bu fikrin en önemli eleştirmeni -ve kesinlikle de en çok eleştireni- ilgili konudaki kuşkularını ve antipatisini çeşitli vesilelerle belirtmiş olan Aeneas Sylvius Piccolomini'dir. 1458 yılı civarında yayımlanan, Avrupa tarihi ve coğrafyasını ele alan *Europa* adlı incelemesinde, Aeneas bu fikrin herhangi bir doğruluk payına sahip olduğunu reddetmiştir:

> Görüyorum ki son yıllarda bazı yazarlar, sadece yazarlar ve şairler değil, aynı zamanda tarihçiler o kadar büyük yanlışa düşüyorlar ki Türklere *Teucri* (Troyalılar) diyorlar -anladığım kadarıyla bunlar, Türklerin şimdi Troyalıların bir zaman yaşadıkları Troya'yı almış olmalarından esinleniyorlar.[1]

Aeneas'ın yazdığına göre gerçek *Teucri*, Troya'ya Girit ve İtalya'dan gelmişlerdi, okur yazar bir milletti ve daha sonra Roma'nın yükselişine katkıda bulunmuşlardı. Tüm bunların ispatladığı gibi, İskit Ülkesi'nden gelen barbar bir halk olan Türklerle herhangi bir alakaları olamazdı.

Aeneas, Türklerin Troyalı kökenleri fikrine çeşitli çalışmalarında -tarihî araştırmalar, yeni bir Haçlı Seferi açılması için yaptığı zorlamalar ve Avrupa liderlerine yazdığı mektuplarda- itiraz etmiş olup bu yazılar on beşinci yüzyıl Avrupası'nda yaygın olarak dolaşmıştır. Türklerin kuzeydoğudaki İskit ülkesinde ortaya çıktıkları şeklindeki teorisini sunarken, girişte, hemen her zaman, bu fikre karşı kendi görüşünü özetlemiştir. On beşinci yüzyılın ikinci yarısında onun Türklerin kökeniyle ilgili yaklaşımı, konuyla ilgili standart anlatım olarak kabul edilmişti. Aeneas'ın görseydi kesinlikle üzüntü duyacağı bu başarının beklenmedik sonucu şuydu: Aeneas'ın, Türklerin Troyalı atalarıyla ilgili bilgilerini olduğu gibi kopyalayan hümanist

[1] Aeneas Sylvius, *Europa, Opera omnia* (Basel, 1551), 394. Benzer yorumlar onun *Asia* (aynı kaynak., 383) eserinde de görülebilir; *Oratio de Constantinopolitana clade* (aynı kaynak., 681) ve Cusalı Nicolas'a mektupları, 21 Temmuz 1453, *Briefwechsel*, 3:209.

tarihçiler, aynı anda, yine bu fikrin imkânsızlığı tezini de kopyaladılar ve böylece bugünün tarihçileri, bunun Rönesans tarihçileri arasındaki geçerli görüş olduğu yanılgısına kapıldılar.

İşte, *anasceua*,[2] yani Frank Borchard tarafından "bir mite daha fazla inandırıcılık sağlamak için bir başka mitin eleştirel reddi" olarak tanımlanan retoriksel düşünceyi gündeme getirmenin böyle riskleri vardır.[3] Bu sahte hedefe hücum yaklaşımı Rönesans tarih yazımında var olan bir sevimsizliktir ve özellikle de çoğunluğun yanılgıya düşmesi karşısında kendi âlimliklerinin ve yöntemlerinin üstünlüğünü tesis etmek isteyen tarihçiler arasında yaygındır. Fakat daha önceki mitin gerçekten yaygın olduğu ve patlatılması gerektiği iddiasına nasıl bir önem atfedilmelidir?

Modern eleştirmenler Rönesans döneminde Troya teorisine yapılan itirazların sıklığının farkına varıp aynı derecede riskli bir sonuca erişmişlerdir: yani, on beşinci yüzyıl tarihçileri arasında, Türklerin Troyalı oldukları inancının yaygın olduğu, Aeneas Sylvius'un bu fikre karşı çıkan ilk kişi bulunduğu ve onun bütün gayretine rağmen bu fikrin on yıllar boyunca Rönesans tarih yazımının üstüne yapıştığı şeklindeki bir görüştür bu.[4] Bilim insanları bu teori üzerinde, ona Rönesans tarih biliminin İslam imparatorlukları üzerindeki herhangi bir diğer eğiliminden daha fazla dikkat sarf ederek durmuşlar, fikrin ifade edildiği Orta Çağ kaynakları ile on beşinci yüzyıl metinlerini ortaya çıkarmak için büyük çaba harcamışlardır.[5]

---

2 Latince çelişki, inkâr, tekzip, itiraz anlamlarına gelir -en.

3 F.L. Borchardt, German Antiquity in Renaissance Myth, (Baltimore, 1971), 44-45 ve *ad indicem* s.v. "anasceua."

4 A. Pertusi, "I primi studi in occidente sulPorigine e potenza dei Turchi", *Studi Veneziani* 12 (1970): 480-481. gibi.

5 A. Eckhardt, "La Legende de l'origine troyenne des Turcs", *Körösi Csoma Archivum 2* (1926-1932): 422-433; T. Spencer, "Turks and Trojans in the Renaissance", *Modern Language Review 47* (1952): 330-333; aynı, *Fair Greece, Sad Relic* (London, 1954), 8-12; R. Schwoebel, *The Shadow of the Crescent: The Renaissance Image of the Turk,* (Nieuwkoop, 1967), 31-32, 148, 188-189, 204; Pertusi, "Primi studi", 480-484; S. Runciman, "Teucri and Turci", *Medieval and Middle Eastern Studies in Honor ofAziz Suryal Aliya,* ed. S.A. Hanna (Leiden, 1972), 344-348; C. Göilner, "Legenden von der skythischen, trojanischen und kaukasischen Abstammung der Türken im 15.und 16. Jahrhundert", *Revue des etudes sud-est europeens* 15 (1977): 51-54; M.J. Heath, "Renaissance Scholars and the Origins of the Turks", *Bibliotheque d 'humanisme et Renaissance 41* (1979): 453-456; J. Hankins,

İKİNCİ BÖLÜM

BARBARLAR KAPIDA

Troyalı Türkler kavramının, çoğu on beşinci yüzyıl yazarına inanılmaz görünmesinin bir nedeni de düşman Osmanlı hakkında dönemin en yaygın varsayımına, yani onların aşırı barbarlığı konusundaki inanışa ters düşmesiydi. Batılı gözlemciler kuşkusuz ki Türklerin hayret ve endişe yaratan diğer niteliklerini görüyorlardı: Askerî becerileri ve stratejik kurnazlıkları, diplomatik antlaşmaları kullanmayı ve çoğu zaman da hiçe saymayı ne kadar kolaylıkla becerdikleri, sultanın mükemmel liderliği, tebaasının dikkat çekici itaatkârlığı ve diğerlerinden önemsiz sayılamayacak, inançlarının ayartıcı tehlikeleri. Fakat Türklerin askerî, politik ve dinî kültürünün güçlü etkinliğine duydukları ilgiyi ifade ettikleri zaman bile, Avrupalı yazarlar en büyük endişelerini, kendi gördükleri şekliyle, Türk karakterindeki çok daha temel bir unsurla ilgili vaziyette dile getirmişlerdi: Türkleri, insan hafızasında örneği olmayan barbarca bir zalimliğe ve şiddete iten fıtri gaddarlıkları. Böylesi bir vahşet, Troyalı veya değil, onları, tarihî olarak uygarlaşmış uluslar ailesinin dışında bırakıyordu.

Türklerin, zalimlikleriyle ilgili şöhretleri, on beşinci yüzyılda Balkanlarda ve Akdeniz'de yaptıkları fetihlerde arttı. İstanbul'un düşüşünü takiben, vahşetleriyle ilgili değinmeler Avrupa edebiyatında sıradan hâle geldi. İstanbul'un kuşatması ve yağması, kuşkusuz travmatik olaylardı. Olaya şahit olanların anlatımları, Türklerin yaptığı kötülükleri gene de abartmış, Osmanlı zaptını tecavüz, yağma ve cinayetlerden oluşan amansız bir başıbozukluk olarak betimlemiştir.[1] Zaman içerisinde şehvetli ayrıntılar çekiciliklerin-

[1] R. Schwoebel, *The Shadow of the Crescent: The Renaissance Image of the Turk* (Nieuwkoop, 1967), 7-13, bazı anlatımları özetlemektedir. Ayrıntılar derhal Avrupa'nın dört bir yanındaki hümanist yorumcular tarafından alınmış ve üzerlerinde yeniden çalışılmıştır. İtalya'da (Bessarion), Avusturya'da (Aeneas Sylvius) ve Girit'te (Quirini) tarafından birbiri ardına bir hafta içerisinde yazılmış üç bağımsız tepki için bk. Cardinal Bessarion'dan Doç Francesco Foscari'ye, 13 Temmuz 1453, L. Mohler, *Kardinal Bessarion als Theologe, Humanist und Staatsman,* 3 vols. (Paderborn, 1923-1942), 3:475:177; Lauro Quirini'den V. Nicholas'a, A. Pertusi, "Le epistole storiche di Lauro Quirini sulla caduta di Costantinopoli e la potenza dei Turchi", *Lauro Quirini Umanista,* ed. V. Branca (Floransa, 1977),

den hiçbir şey yitirmediler. Bazıları kentin düşüşünden on yıllarca sonra yazılan anlatımlar hâlâ kirletilen, katledilen veya köle yapılan çocuklar, bakireler, hemşireler, keşişler ve rahibeler, saygısızlık edilen Kilise, Kutsal Emanetler ve Hristiyan kanının su gibi aktığı sokaklarla ilgili hikâyelerle doluydu.[2] Daha sonraki Osmanlı fetihleri, Doğu Avrupa ve Akdeniz'de, öncekilere benzer çarpıcı hikâyelerin anlatılmasına yol açtı; Türklerin masum Hristiyanlara işkence edip öldürdükleri ve hayatta kalanları, inançlarını yadsımaya zorlandıkları söylendi. Batılı gözlemciler, Türklerin, fetihlerini sürdürürken yarattıkları vahşetin, sadece zulme dayanan bir stratejik tedbirden daha fazlası olduğu sonucuna vardılar: karakterlerinin özünde Hristiyan ve medeni olan her şeye karşı akıl dışı, değişmez bir nefret vardı ve bu her eylemlerini etkiliyordu.[3]

Düşmanı bu şekilde karakterize etmek hiçbir şekliyle yeni değildir. En azından Birinci Haçlı Seferi'ne kadar giden uzun bir Hristiyan retorik geleneği, Müslüman düşmanı insanlık dışı göstermeyi hedeflemiş, yüzyıllar boyunca ("Sarazenler" diye adlandırdıkları) Müslümanlar hem canavarca zalim hem de Hristiyanlara ve inançlarına karşı topyekûn bir nefretle hareket eden kişiler olarak tanıtılmıştı.[4] Bir on beşinci yüzyıl yeniliği ise, Türkleri Hristiyan dininin olduğu kadar, Batılı laik kültürün de düşmanı olarak yansıtmaktı. Nancy Bisaha'nın gösterdiği gibi, bazı İtalyan hümanistleri, Türklerin sadece Yunan imparatorluğunun değil, eski Yunan biliminin de o sıralarda hâlâ kaybolmamış izlerini yok etme tehditlerinden dolayı, belli bir kasvet duygusu içinde yaşıyorlardı.[5] İstanbul'un fethin-

226; Aeneas Sylvius'tan Cusalı Nicholas'a, *Briefwechsel,* 3:207 ve V. Nicholas'a, 12 Temmuz 1453, aynı kaynak, 3:199. Ayrıca bk. 1. Bölüm n. 24.

2 Bu tür hikâyelerin Batılı propagandistler tarafından formülleştirilmiş tekrarı için bk. L.F. Smith, "Pope Pius II's Use of Turkish Atrocities", *Southwestern Social Science Quarterly 46* (1966): 407-415.

3 Örneğin: Aeneas Sylvius, Regensburg Dieti'ndeki hitap, *Briefwechsel,* 3:542: "Bu hafife alınacak bir düşman değildir. … Hristiyanlara karşı içten gelen nefretle güdülenmiş olarak harekete geçerler ve derin bir hainlik ve fıtri bir kana susamışlıkla hareket ederler."

4 N. Daniel, *Islam and the West: The Making of an Image* (Edinburgh, 1960), 109-114, 123-127; aynı, "Crusade Propaganda", *HC,* 6:39-97, özellikle 53-62; J.V. Tolan, *Saracens: Islam in the Medieval European Imagination* (New York, 2002).

5 N. Bisaha, "New Barbarian or Worthy Adversary? Renaissance Humanist

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KLASİK TÜRKLERİ ARARKEN

İtalyan hümanistleri kendilerini klasik âlimler olarak görüyor ve gerçekten de öyle olduklarını beyan ediyorlardı. Klasik Antikite'nin okurları, yazarları ve metinlerinin eleştirmenleriydiler. Bu nedenle, Osmanlı Türklerinin prehistoryasını incelerken Orta Çağ metinlerine (hem Bizans hem de Batı Avrupa) ne kadar fazla dayandıklarını görmek biraz şaşırtıcıdır. Aeneas Sylvius, Filelfo, Biondo ve Sagundino gibi âlimlerin, karşılaştıkları manastır kronik yazarlarının, mahşer habercilerinin ve biraz kafası karışık ansiklopedist ve coğrafyacıların şahitliklerini kabul etmekteki isteklilikleri, onların Orta Çağ mirasları karşısında, bizim bekleyeceğimizden daha geniş ve belki de daha açık fikirli bir yaklaşıma sahip olduklarını düşündürmektedir.

Fakat bu nokta iki önemli kayıt içermektedir. İlk olarak, hümanistler, Orta Çağ kaynaklarından Türklerle ilgili bilgileri kabul etmeye istekli idiler fakat sadece, eğer bu bilgiler onları olumsuz şekilde göstermek için kullanılabilecekse… Hümanistler her yeni ve karanlıkta kalmış konunun keşfini ne kadar yüksek sesle ilan etmiş olsalar da endişeleri hiçbir zaman mümkün olan bütün bilgileri ortaya çıkarmak değildi, çünkü araştırmalarını ilmi değil, politik ve polemiksel nedenleriyle yapıyorlardı. Seçici ve sübjektif yaklaşımları, bundan sonra inceleyeceğimiz iki kısa örnekle açıklanabilir: Hümanistlerin örtbas ettikleri, Türk tarihiyle ilgili Bizans tarihindeki en eski ve olumlu atıflar ve hevesle kabul ettikleri, İranlıların dindarlıklarıyla ilgili benzer bir durumu göklere çıkaran bir çağdaş masal.

İkinci olarak, Antik Çağ'ın çekiciliği güçlüydü. Hümanistler, Orta Çağ metinlerinden Türklerle ilgili bilgileri almaya istekli olmakla birlikte, inanılırlığı ne kadar az olursa olsun, hâlâ, daha eski kaynakları görece yenilerine tercih ediyorlardı (tabii ki bu kaynakların Türkleri kötülemesi koşuluyla…). 2. Bölüm'de incelediğimiz tarihî geliş gidişlerde, hümanistlerin Türkleri çoğu zaman en dayanıksız gerekçelerle, Antik Tarih'in daha da eski dönemlerine itmeye çabaladıklarını -Jüstinyen, Jerome, Augustus dönemlerine- görüyoruz. Bu dürtü, Aeneas Sylvius'tan sonraki nesil içerisinde, hümanistler

arasında daha da güçlü hâle geldi. 1470'lere gelindiğinde, antik coğrafyacıların metinleriyle ilgili filolojik incelemeler, Türklerin Antik Çağ'da bulundukları yerlerle ilgili önemli ipuçları vermeye başladı ya da bunların hümanist okurları, bunun böyle olduğunu hayal ettiler. Buraya kadar incelemiş olduğumuz eski örneklerde olduğu gibi, güçlü çağdaş dürtüler (sadece Türk barbarlığı konusunda politik bir inanç değil, aynı zamanda bilim adamı olarak itibar için tipik hümanist endişe) bir sonraki nesilden tarihçilerin kaynaklarını nasıl ortaya çıkardıklarını, okuduklarını ve yorumladıklarını belirledi.

İki Din Değiştirme Öyküsü: Dövmeli Türkler ve Hristiyan Bir Kraliçe

Hümanist tarihçilerin Batı Türkleriyle ilgili çok erken tarihli bir kaynağa erişim olanakları vardı (Orta Çağ kroniklerinde bu, iyi bir şekilde temsil edilmişti) ama bunu görmezden gelmeyi tercih ettiler. Bu anlatımı görmezden gelmelerinin nedeni, eskiliğine rağmen, Türkleri inançsız barbarlar olarak gösteren polemiksel modellerine doğrudan aykırı olmasıydı.

Bu hikâye, MS 591 yılında, alınlarında haç dövmesi olan bir grup Batı Türkü'nün İmparator Maurice'e takdim edilmeleriyle ilgilidir. İlk kayıt, Theophylactus Simocatta'nın[1] yedinci yüzyıla ait *Histories (Tarihler)* kitabında olup biraz daha kısa bir versiyonu Theophanes tarafından anlatılmıştır. Her iki yazara göre bu Türkler, İranlı II. Hüsrev (Chosroes) tarafından Maurice'e, tahtı gasp eden Behram'ı İran'dan kovmak için yaptıkları kısa sürmüş ittifak sırasında gönderilen savaş esirleriydi.[2] Theophanes şöyle anlatıyor:

> (588/589) … Türkler, Bizans'ta bulunan İmparator'a gönderildiler. Türklerin alınlarında siyah haç şeklinde dövmeler bulunmaktaydı ve İmparator bu işareti

[1] Theophylactus Simocatta, *Historiae,* ed. C. de Boor, rev. P. Wirth (Stuttgart, 1972), 5.10.13-15.

[2] Esirler, muhtemelen Bahram (Behram) tarafından tutulan paralı askerler olup Hristiyanlıkla ilgili çok net olmayan farkındalıkları, muhtemelen o dönemde Orta Asya'da bulunan Nasturi Hristiyan paralı askerlerin faaliyetlerinden kaynaklanmaktaydı: Sinor, "Establishment and Dissolution", *CHEIA,* 306.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İMPARATORLUĞUN ÇEVİRİMLERİ

Osmanlılar, Rönesans hümanistlerinin hayal etmekten hoşlandıkları gibi, toz toprak içindeki çobanlar değillerdi. Hanedan, on dördüncü yüzyılın başında, kalıntıları üzerinde güç sahibi olduğu Selçuklu Rum Sultanlığının politik kimlik ve otorite iddialarına bilinçli olarak sahip çıktı. Selçuk Türkleri iki yüzyıldır Anadolu, Mezopotamya ve İran platosunda bir politik varlık sahibiydiler. Ve Selçuklular, Orta Asya'dan girişlerini yapmadan çok önce, diğer İslamî hanedanlar -Emeviler, Fatimiler, Abbasiler, Gazneliler- Orta Çağ'ın Orta Doğu sahnesinde sırayla öne çıkmışlardı. Bu daha sonraki hanedanların hiçbiri, Osmanlıların doğrudan politik (hele hele etnik) selefi olarak kabul edilemezdi fakat her biri, İslam'ın nasıl olup da eski Roma İmparatorluğu topraklarının o kadar büyük bir bölümünde ve Hristiyanlar için o kadar önemli olan topraklarda hüküm sürmeye başladıkları hikâyesinde bir rol oynadılar ve bunlar, hümanistlerin derinden alaka duydukları sorulardı.

Bununla birlikte, Osmanlıların kökenlerini anlatırken, Türklerin topyekûn barbarlığı konusunda ısrarcılıklarını sürdürdükçe hümanistler, Osmanlılarla daha önceki İslam imparatorlukları arasındaki bağları mümkün olduğu kadar görmezden gelmeye çalıştılar. Hümanist tarihçiler, Osmanlıları Müslüman olarak tanımladılar ve onların Rafızi ve dine küfreden "Muhammedî" mezhebine bağlılıklarını yerin dibine batırdılar. Fakat Osmanlıları, Hristiyan Avrupa'nın çatışmış olduğu daha önceki İslam devletleriyle ilişkilendirmenin retoriksel riskleri bulunmaktaydı. İslamiyet'in Doğu Akdeniz'deki uzun varlığını vurgulayan bir Haçlı Seferi taraftarı, Osmanlılarla ilgili durumu acil bir sorun olarak sunmakta zorlanırdı. Eğer Osmanlılar yüzyıllardan beri Levant'ta bulunuyorsa -ve hatta Anadolu uzun zamandır Türklere bağlı idiyse- hemen şimdi bir sefer açmanın anlamı neydi? Dahası, İslam tarihini, birbiri ardına yükselen ve çöken hanedanların hikâyesi olarak düşünüyor ve Osmanlı Türklerini sadece bu verasetin son halkası olarak görüyorsak bu, Müslümanların, işin sonunda, Aristotalyen anlamda Avrupalılar gibi "medenileşmiş" politik hayvanlar olduğu şeklinde tehlikeli bir sonuca varabilirdi. Böyle bir sonuç, hümanistlerin büyük bir titizlikle üre-

tip yaymaya çalıştıkları İskitler teorisinin ana kaziyesini, yani Türklerin hiçbir yerden gelmeyen ve anarşi ile tahripten başka bir yanları olmayan tarihsiz bir halk oldukları görüşünü yıkıma uğratabilirdi.

İslam'ın kökenlerini araştıran Orta Çağ tarihçilerinin bu mülahazaları hiç dert etmiyor görünmeleri ironik bir husustur. Bunun nedeni, Latin Orta Çağlarda İslam tarihi konusunda güçlü bir ilgi olmaması değildir. İslamiyet'le ilgili Orta Çağ yazarlarının çoğu, dikkatlerini Muhammed'in hayatı ve onun, takipçilerini kabule zorladığı "kanun"un kabul edilemez yanları üzerine odaklamışlardır. Fakat bu düşmanca biyografi ve teolojik polemik dışında, Orta Çağ tarih yazıcılığında Arapların yerini -ve bir bütün olarak İslam'ın ortaya çıkışını- tam da Rönesans hümanistlerinin kaçınmak istedikleri türde bir politik anlatımla belirlemeye çalışan küçük bir akım bulunmaktaydı.

Evrensel tarihin bütünlüğü ve imparatorlukların devamlılığı, bazı Orta Çağ tarihçilerini ("Sarazen" olarak adlandırdıkları) Müslümanları, Doğu'nun emperyal fatihlerinin uzun silsilesinin son üyeleri olarak düşünmeye yönlendirdi. Fleuryli Hugh ve Gembloux-lu Sigebert gibi on ikinci yüzyıl tarihçileri, Theophanes'in *Chronographia*sı'nı okuyarak, yedinci yüzyılda Muhammed'in Arap takipçilerinin Doğu'da bir güç olarak kendilerini nasıl kabul ettirdiklerini, Sasani İran'ın yıkılmasıyla oluşan politik boşluğu nasıl doldurduklarını ve Sasanilerin, Herakleios ile yaptıkları son savaşta aldıkları aynı Bizans kentlerini -Kudüs, Antakya, Şam- nasıl hızla ele geçirdiklerini keşfetmişlerdi. Bu tarihçiler, Müslümanların, İran'ın antik tarihte, Yunan, Roma veya Bizans, hangi Batılı güç olursa olsun, ona karşı oynadığı rolü hiç ara vermeden sürdürdüklerini iddia etmişlerdi.

On birinci ile on üçüncü yüzyıllar arasında Türk ve Moğol istilacıların ortaya çıkmasıyla birlikte, bazı kronik yazarları İslam dünyasının halklarıyla ilgili daha az monolitik bir bakışa sahip olmaya başlayarak bunun yerine Araplar, Türkler ve Tatarlar arasında ayrım yapmaya çalıştılar. Bu düşünce çizgisini izleyen yazarlar, her kim en son sahneye çıkmışsa, ona tahsis ettikleri etnik kimlik ve karakter özellikleri genellikle daha olumsuz olmuştur. Aşina olunan "Sarazen" (Müslüman) Araplar, onların elinde Moğol veya Türk, daha yeni ve vahşi halklar tarafından baskı altına alınan ılımlı ve zararsız

BEŞİNCİ BÖLÜM

DOĞU'DA BİLGE ADAMLAR

Türkleri diğer Müslüman devletlerden ayırma isteği olarak tezahür eden hümanist alışkanlık, Doğu'daki güncel olayların yorumlanmasında da öne çıkıyordu. Nasıl ki Türkler daima diğer İslam uluslarından çok daha kötülerse (ve bu gerçeklik, hiçbir şartta değişmeyecekse), aynı nedenle, söz konusu (geçmişte yaşamış ve halen yaşayan) diğer uluslar da bölgenin tarihinde olumlu bir rol oynamış gibi kabul ediliyorlardı. Hümanistler, Türkleri şeytanlaştırırken, diğer İslam hanedanlarının tarihlerini romantikleştirdiler ve bu hanedanların prenslerinin biyografilerini cilalayıp parlattılar. Bu durum, özellikle de Osmanlı İmparatorluğunun doğusuna, klasik İran topraklarına hükmedenler için geçerliydi. Örneğin, Timur'un hümanist biyografistleri, onun, emperyal İran'ın, Avrupa'nın Türk sorununa yanıt veren Doğulu bir mücadele adamı gibi gösteren, politik bakımdan yararlı ve esinlendirici bir portresini çizdiler. İran tarihinin ve geç dönem yöneticilerinin bu romantikleştirilmiş yorumu, bu defa da Rönesans'ın, "Osmanlı'nın doğu sınırında ortaya çıkan geç dönem İslam imparatorlukları" hakkındaki değerlendirmelerini şekillendirdi.

Timurlenk: Hümanist Kahraman

1395 ile 1405 arasındaki on yıl içerisinde, savaş lideri Timur (çoğu zaman Timur Lenk veya "Timur the Lame", yani Aksak Timur unvanı verilen ve Avrupa'da, ölümünden sonra, Tamerlane olarak bilinen), Orta Çağ Orta Doğusu'nun politik manzarasını bambaşka bir şekle sokmuştu. Doğduğu yerden, Maveraünnehir'den çıkarak ordularını güneye ve batıya götürmüş, önce İran platosunu, sonra Mezopotamya'yı ve nihayet Memlük Suriyesi'yle Osmanlı Anadolusu'nun büyük bölümünü fethetmişti. Herkesin bildiği gibi, Osmanlı Emîri I. Bayezid'i, 1402 yılında Ankara Savaşı'nda esir almış, Osmanlı Devleti'ni yaklaşık yirmi yıl süren anarşik bir boşluğa, fetrete düşürmüştü.

Timur'un, emperyal fetihlerinin meşruiyetini sağlasınlar diye sarayında barındırdığı tarihçiler, ona Çağatay Moğollarından bir miras icat ettiler. Hatta onun, doğrudan Cengiz Han'ın soyundan geldiğini iddia ettiler.[1] Ne var ki Avrupalı gözlemciler, onun soyağacının ve karakteriyle ilgili daha farklı fikirlere sahipti. Kuzeyde, kronik yazarları Timur'u, Prester John kalıbında örtülü bir Hristiyanlık savunucusu gibi görerek kutluladılar. Buna karşın İtalyanlar, onun, Levant'ın Müslüman halkları karşısındaki zaferlerine hayranlıkla, bunları yaparken gösterdiği zalimlik arasında oynayıp duran bir kararsızlığa büründüler. İtalyan hümanistler, bir nesil gibi bir süre içinde Timur'u bir dizi daha soyut, ahlakçı rollere sokacaklardı: fatih, ya günahkâr ve çürümüş uygarlıkların cezasıydı ya da talihin öngörülemezliğini işaret eden, ahlaken tarafsız bir temsilciydi. Osmanlıların, 1453 yılında İstanbul'u almalarını takiben, Timur'un şöhreti bir dönüşümden daha geçti. İtalyanların Osmanlı tehdidi karşısındaki endişesi arttıkça, Timur sempatik bir kahraman, Hristiyan Avrupa'nın çıkarlarını gözeten bir savaşçı ve halkı üzerinde Tanrı'nın inayetinin işareti olan bir hükümdar olarak değer kazanmaya başladı. Bir Müslüman Fatih'in, Avrupalılar nezdindeki imajının sonradan yaşanan tarihî gelişmeler ışığında değişebilmesi fazla şaşırtıcı değildir: Avrupalı tarihçiler, bütün Asya İmparatorlukları (İranlı, Arap, Türk veya Moğol), bunlar Hristiyan çıkarlarının aleyhinde birer tehdit olmaktan çıktıktan veya yerlerine yeni ve daha hırslı bir hanedan geçtikten sonra, onlar hakkındaki hükümlerini değiştirmişlerdir. Timur'un İtalyan hümanistlerinin elinde gördüğü muamelenin ilgi çekici tarafı, ilk başta onu *nasıl* şeytanileştirdikleri ve daha sonra başarılarını *nasıl* kutladıklarıdır.

İtalyanların Timur'a karşı karmaşık yaklaşımları, Kuzey Avrupa'daki tepkilerle karşılaştırıldığı zaman, anlaşılması daha da zor bir hâle gelmektedir. On dördüncü yüzyılın son yıllarında Fatih (Timur), Orta Doğu sahnesine fırladığı zaman, Kuzey Avrupalı gözlemciler, ne kadar zalim olursa olsun, Osmanlıların ihtişamına meydan okuyacak herhangi bir güçle ilgili haberi hevesle bekliyorlardı.

[1] S.A. Quinn, "The Timurid Historiographical Legacy", *Society and Culture in the Early Modern Middle East*, ed. A.J. Newman (Leiden, 2003), 19-31, 26. Timur için bk. B. Forbes Manz, *The Rise and Rule of Tamerlane* (Cambridge, 1989); *CHI*, 6:42-97.

SON SÖZ

Bu arada Türklere ne olmuştu? Sabellico ve Maffei'nin yazılarını kaleme aldıkları dönemde, Avrupalıların Türklerle ilgili yazılarında kesinlikle büyük bir artış görülmektedir. Fakat yüzyılın sonunda bile, bu hümanistlerin, Türklerin kökenleriyle ilgili anlatımlarında köklü bir değişiklik meydana gelmemişti. Hümanistlere ait önceki bulgular kabul edilmiş, gerekli olduğu yerde uzlaşmaya gidilmiş, Latince veya yerel dillerde giderek artan tarih çalışmalarında bunlar, büyük ölçüde sorgulanmadan yeniden üretilmişti. Fakat kökenlerle ilgili hümanist anlatım -yani Türklerin ilk olarak İskitya'dan geldikleri- tartışılmamış vaziyette kalsa da Osmanlı İmparatorluğunun tarihini yazmaya yönelik daha geniş projeler, birçok önemli yönüyle değişikliğe uğramıştır. Safevi İran'da, emperyal İran ihtişamının yeniden canlanması hakkındaki Avrupa yazımında olduğu gibi, yeni bilgi kaynakları (özellikle zamanın Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili gözlem raporları) ve incelenen konuya yönelik yeni yaklaşımlar (bunların arasında daha dengeli, duygusallıktan daha uzak ve hatta zaman zaman kuşkulu tonlar da bulunmaktaydı), zaman içerisinde Türk tarihinin içeriği ve önemiyle ilgili geleneksel yaklaşımlar üzerinde etkili olmaya başladılar.

1484 yılında Felix Fabri, Kutsal Topraklara yaptığı yolculukların hikâyesini yazdı. *Evangetarium* isimli bu çalışma, kişisel bir anlatımı amaçlıyordu. Fakat Fabri'nin de gururla ileri sürdüğü gibi, metnini daha önceki tarih ve coğrafya otoritelerinden aktardığı alıntılarla süslemişti.[1] Fabri, çalışmasının sonlarına doğru, Hac gemisi ile, uzaktan izlediği Troas (Troya) önlerinde demirlediğinde, uzaktan bu topraklara bakarken, Türklerin kökenleri ve erken dönem tarihi

[1] Felix Fabri, *Evagatorium in Terrae Sanctae, Arabiae et Egyptii peregrinationem*, ed. C.D. Kassier, 3 vols. (Berlin, 1849), 1:2. Daha geniş okuması için bk. H.F.M. Prescott, *Jerusalem Journey: Pilgrimage to the Holy Land in the Fifteenth Century* (London, 1954), 69-74.

konusunda bilgi vermek maksadıyla, anlatımına ara verir. O, Floransalı Antoninus'tan alıntı yaparak, Keşiş Turcus'un, başlarında bulunduğu bir grup Türkü Troya'dan İskitya'ya nasıl götürdüğünü anlatır. Türkler orada, medeni alışkanlıklarını yitirerek kırlarda dolaşan çobanlara dönüşürler, daha sonra bazıları, İran Kralı'nın yönetimine girer. 900 yılı civarında, meşru hükümdarlarını devirerek kendilerine bir kral seçerler, Asya'nın tümü ile Avrupa'nın küçümsenmeyecek bir kısmını fethederler. Fabri ayrıca, uzak kuzey bölgelerinde yaşayan kirli Türklerin Büyük İskender tarafından Yahudilerle birlikte dağlardaki devasa kapıların arkasına hapsedildiğini göstermek için, Bergamolu Foresti'yi işaret eder. Bu dağlık hapishaneden ne zaman kaçtıkları açık değildir: Freslingli Otto, kaçışlarının tarihini, Avarlarla kıyasıya bir savaşa tutuştukları 758 yılı olarak belirlemiş, St. Jerome ise bu fırlayıp çıkışı dördüncü yüzyılın sonlarında meydana gelmiş gibi anlatmış, diğer kronik yazarları bunu, Herakleios'un hükümdarlığı dönemine yerleştirmişlerdi. Fabri, hikâyesini, Türk istilaları yaşandığında, bunun büyük bir felaket olduğunu söyleyerek sonuca bağlar. Türkler, kısa zaman içerisinde Hristiyan inancına karşı "şeytanın cisimleşmiş hâli olan" Muhammed'le güçlerini birleştirmişler, sonra Sarazenlerle bir araya gelerek günümüze kadar süren bir seferberliğe girişmişlerdi.[2]

Fabri, hikâyesini toparlarken, geleneksel skolastik kronik yazarlarına dayanmıştır. 1484 yılında bir araya getirdiği bütün hikâyeler, İtalyan hümanistleri tarafından da daha önceki on yıllar içerisinde, Türklerin kökenleriyle ilgili yetkili ve eleştirel anlatımlar olma iddiasını taşıdıkları bir bağlam içerisinde nakledilmişlerdi.

Bu kitap boyunca, hümanist tarihçilerin Orta Çağ kronik yazarlığı geleneğine borçlarını vurgulamış bulunuyorum. Bu materyal üzerinde gerçekleştirdikleri operasyonlar da aynı derecede önemlidir. Her ne kadar anlatımlarındaki ayrıntıların hemen tümünün dayandığı kaynaklar, Antik Çağ'ın sonlarına veya Orta Çağ'a ait tarihî metinlerde bulunabilirse de hümanistler, buldukları her bilgi parçasını orijinal bağlamından çekip almış, bunları ahlakiyatçı bir anlamda yeniden yorumlamış, şekillendirmiş ve görünüşte otantik, gerçekte çok polemikçi anlatımlar oluşturmak üzere diğer bilgilerle birleş-

[2] Fabri, *Evagatorium*, 3:237-239.

DİZİN

A

Abbasi 41, 185, 222, 226, 229, 270, 276
Adelphus 392
Aethicus 167, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 191, 192, 193, 194, 389, 414
Agathias 108
Aimoin 92, 107
Aiskhylos 359
Aistulf 157
Akka Kalesi 288
Akkoyunlu 208, 367, 371, 378, 385, 394, 395
Akkoyunlular 25, 208, 367, 395
Alanlar 129, 136, 137, 408, 410
Alfonso 53, 54, 61, 180, 187, 255, 355, 361
Alp Arslan 279
Altay 41, 42, 215, 248
Altınordu 212
Amazonlar 126, 127, 134, 141, 192, 402
amplificato 164
Amuderya 221, 222, 223, 224, 225, 226, 236, 251, 272, 277, 400, 401
anasceua 46, 168, 248, 390
Anastasius 150, 151, 153, 156, 159, 176, 177, 178, 193, 201, 266, 267, 282, 287, 291, 311, 312, 320
Androphagi 126, 138
Angelus 66, 68, 82, 83, 103, 373
Angiolello 392
Anglicus 99
Anibal 62, 64, 360
Ankara 303, 332, 337, 339, 344, 347, 354, 355
Annius 81, 82, 108, 109
Antakya 262, 267, 279, 280, 291, 301, 305, 312, 313, 320
Antenor 67, 91, 97, 98, 103, 105, 112
Antoninus 110, 113, 202, 203, 343, 351, 365, 388
Apulia 81, 246
Arabistan 221, 222, 226, 268, 322, 324, 327, 392
Aragon 53, 55, 180, 340, 355, 366
Arahosya 214
Aral Denizi 41, 221, 223, 272, 401
Aras Nehri 224, 236
Arimaspianlar 139
Aristobulus 227, 232, 400, 401

Aristoteles 128, 213, 224, 285, 401
Arrian 81, 215, 216, 399, 400, 401, 403, 408
Artaxerxes 354
A-shih-na 38, 39, 41
Aspachan 223, 225
Astyanax 107
Asur 134, 281
Attila 88, 141, 364
Augustus 64, 65, 76, 82, 170, 171, 199, 275, 308
Avarlar 88, 89, 175, 176, 177, 178, 179
Aydın Türk Beyliği 69
Azak Denizi 91, 147, 240, 401, 409
Azerbaycan 367, 369

B

Babil 37, 121, 141, 220, 221, 270, 360, 377, 384
Babinger 23, 29, 67, 69, 146, 161, 179, 180, 181, 187, 240, 318, 369, 375
Bacon 274, 413, 414
Baktria 375
Barlezio 390
Bartolomeo da Giano 56
Basel 45, 59, 97, 104, 119, 123, 135, 138, 158, 162, 168, 255, 286, 287, 361, 390
Baudri 102
Bayezid 303, 304, 337, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 347, 348, 350, 354, 355, 356, 357, 361, 363, 365, 370, 378, 381
bedevi 325
Behram 200, 205
Berkuk 287, 343
Besasiri 222, 226
Bessarion 57, 61, 117, 120, 188, 213, 217, 234, 243, 255
Biglia 33, 36, 65, 66, 83, 103, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 323, 324, 326, 328, 329, 331, 332, 333, 346, 347, 350, 357, 358, 391, 394
Biondo 20, 21, 35, 36, 103, 137, 138, 141, 142, 143, 156, 157, 158, 159, 160, 169, 171, 176, 179, 193, 194, 199, 204, 255, 282, 305, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 320, 321, 326, 329, 330, 331, 332, 333, 355, 356, 358, 360, 361, 389, 391, 393
Bitinya 183, 191, 300, 327, 391
Bokhan 147, 148, 149, 322, 323
Bosporos 147, 148
Bosworth 38, 42, 221, 223, 230, 264, 400, 401, 403, 408
Bracciolini 66, 139, 351
Bruni 19, 20, 21, 119, 284, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 315, 316
Bryennius 183, 185, 392
Bussi 233, 234, 373
Büveyhi 41, 222

C

Caeserea 205, 364
Cahen 42, 89, 92
Calabria 246
Calerio 60
Calixtus 70, 163, 168, 186, 203, 367
Carbone 79, 191

Carbonitan 220, 223
Caspii 399
Cathay 251
Cermenler 64, 109
Cesarini 60, 162, 286
Ceyhun 41, 277, 278
Chalcocondyles 34, 63, 181, 390, 391, 392
Charlemagne 98, 178, 271, 319
Charles 55, 70, 71, 82, 83, 103, 140, 149, 181, 318, 319, 320, 321, 323, 325, 326, 340
Chilinus 244
Cicero 120, 129, 130, 359, 403
Cipelli 392
Ciriaco 188, 233
Claudius 139
Clavijo 340
Comnenus 220, 243, 322
Constance Konseyi 344
Cornaro 342, 345
Cornazzano 64, 73, 124
Corvinus 59, 60, 119

Ç

Çanakkale Boğazı 80, 147, 148, 327, 342

D

Dandanakan 223, 225, 226
Dardanyalılar 292, 298, 308
Darius 29, 122, 134, 139, 141, 179, 180, 181, 187, 354, 363, 369, 374, 375, 379, 399
Demosthenes 188
Diodorus Siculus 134, 138, 399, 402, 403
Diyojen 278
Doryleaum 100, 102

E

Egidio da Viterbo 383, 384
Egnatius 392
Eğriboz 62, 70, 73, 124, 179, 191, 364, 372
Ekkehard 96, 206
Elburuz 399, 402, 405
Ermenistan 152, 154, 155, 207, 219, 231, 232, 233, 237, 275, 321, 352, 367, 375, 402, 405, 407, 409, 411
Etrüskler 64, 307
Eugenius 69, 179, 286, 287

F

Fabri 110, 111, 113, 387, 388, 389
Ferducci 79, 80
Fiamma 98
Ficino 59, 60, 64, 119
Fieschi 62
Filelfo 33, 34, 35, 36, 77, 78, 79, 80, 83, 103, 120, 121, 123, 132, 133, 140, 141, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 156, 157, 159, 160, 161, 169, 171, 181, 187, 193, 194, 199, 204, 208, 210, 211, 212, 213, 234, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 251, 252, 254, 255, 256, 285, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 329, 330, 331, 332, 343, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 372, 373, 382, 390, 391
Floransa 20, 21, 30, 32, 52, 53, 54, 58, 62, 69, 70, 72, 117, 119, 179, 202, 203, 213, 217, 254, 284, 285, 287, 305, 306, 307, 310, 359, 373, 374, 392

Foresti 138, 141, 142, 206, 364, 388, 389
Francus 8, 37, 94, 95, 98, 99, 103, 105, 107, 108, 109, 110, 111
Franklar 52, 87, 88, 89, 90, 91, 94, 97, 100, 101, 102, 107, 108, 137, 270
Fredegar 47, 49, 51, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 100, 102, 107, 111, 112, 156, 205, 409
Frederick 11, 53, 54, 55, 122, 162, 164, 166, 168, 255, 328, 413
Fregoso 341, 365, 377
Frigya 71, 80, 107, 183, 300, 303
Frutolf 96, 104, 177, 178

G

Galya 87, 88, 95, 129
Gaza 33, 35, 148, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 243, 248, 250, 251, 252, 254, 255, 256, 394
Gesta Francorum 47, 49, 51, 100, 101, 102, 266, 270
Gilles 103, 105, 106
Giovio 32, 393
Giustiniani 29, 56, 57, 60, 239, 240, 372
Godfrey 97, 98, 99, 319
Gog 8, 40, 61, 128, 135, 136, 137, 143, 173, 175, 217, 253, 407, 410, 411, 412, 413, 414
Gotlar 64, 95, 122, 136, 141, 188, 189, 192, 316, 410
Guibert 102, 263, 266, 267, 269, 270, 276, 281, 316, 333
Gürcistan 155, 171, 232, 363, 368, 369, 406, 407

H

Hazar Kapıları 8, 40, 104, 129, 135, 143, 153, 154, 155, 159, 173, 175, 176, 183, 194, 207, 215, 251, 346, 399, 400, 401, 402, 403, 405, 406, 407, 408, 410, 411, 414
Hazarlar 9, 39, 40, 52, 136, 148, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 159, 175, 177, 184, 204, 253
Hazar Türkleri 40, 151, 155, 160, 175, 182, 194, 201, 321
Hektor 57, 62, 67, 76, 84, 94, 102, 103, 104, 107
Herakleios 40, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 262, 289, 292, 304, 312, 321, 323, 327, 388
Herkül 59, 77, 216, 403
Herodotos 35, 126, 127, 128, 134, 182, 224, 225, 248, 252, 253, 254, 255, 256, 359, 409
Hetoum 251, 264, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 286, 287, 288, 289, 295, 298, 299, 300, 301, 302, 317, 321, 323, 326, 333, 339, 391, 392, 394
Hezekiel 128, 135
Hindukuş 214, 215, 216, 227, 228, 235, 236, 400, 402, 403, 404, 407
Homeros 58, 80, 107, 119
Horasan 41, 42, 221, 223, 224, 225, 226, 268, 269, 272, 277, 278, 298
Hugh 92, 93, 94, 95, 96, 97, 106, 262, 263, 266, 267, 268

Hunlar 89, 90, 134, 137, 138, 151, 179, 188, 192, 207, 232, 410
Hüsrev 152, 154, 200, 205, 311, 320, 321
Hyperborean 138, 144, 160
Hyrcania 399, 400, 401, 407, 408

İ

İlhanlılar 25
İngilizler 49, 105, 137, 147
İngiltere 30, 99, 112, 339, 340, 341
İran 33, 37, 39, 40, 41, 93, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 159, 175, 185, 200, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 219, 220, 222, 223, 224, 225, 226, 229, 236, 250, 261, 262, 263, 264, 267, 269, 270, 272, 275, 276, 279, 280, 281, 284, 290, 291, 292, 294, 295, 298, 300, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 329, 330, 331, 332, 333, 337, 341, 348, 352, 353, 358, 359, 360, 361, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 382, 383, 384, 385, 387, 388, 390, 391, 394, 395, 396, 399, 402, 405, 406, 408
İranlılar 156, 188, 226, 228, 256, 268, 271, 281, 282, 302, 311, 312, 313, 316, 330, 372, 384, 391
İskender 8, 40, 63, 64, 81, 87, 91, 104, 107, 129, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 142, 143, 144, 147, 159, 160, 165, 174, 187, 188, 194, 207, 214, 215, 216, 217, 219, 221, 227, 228, 232, 302, 314, 346, 352, 353, 367, 374, 375, 380, 385, 388, 396, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 414
İskitler 26, 35, 54, 109, 128, 130, 134, 135, 139, 140, 141, 143, 151, 160, 173, 188, 209, 253, 255, 256, 262, 326, 391
İstanbul 11, 22, 34, 36, 48, 56, 57, 58, 60, 62, 63, 64, 65, 68, 70, 71, 72, 76, 77, 78, 83, 84, 85, 117, 118, 120, 121, 122, 124, 132, 133, 139, 145, 147, 158, 161, 162, 164, 166, 168, 169, 180, 187, 189, 192, 204, 205, 206, 207, 208, 212, 233, 252, 253, 255, 289, 294, 312, 327, 328, 338, 355, 356, 358, 363, 367, 397
İzmir 69, 303, 347, 352

J

Jean de Paris 102, 103
Jerome 91, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 171, 172, 199, 234, 388, 409, 410, 412
Josephus 135, 268, 407, 408, 410, 412
Jüstinyen 147, 148, 188, 199

K

Kantakuzen 54, 322
Kapadokya 182, 183, 184, 191, 327
Kıbrıs 294, 381
Kilikya 183, 191, 274, 327, 371, 374
Kimmerya 147, 235, 236, 322
Kolkhis 171, 401, 402
Konstantin 22, 77, 203, 308, 309, 327
Kourtoi 229, 230, 231, 232, 236
Kritovulos 80, 81

L

Lombard 157

M

Macarlar 136, 179
Maffei 69, 72, 73, 107, 108, 161, 189, 365, 377, 378, 383, 384, 385, 387, 393, 394, 395, 396
Magnus Teucer 55, 57, 58, 60
Magog 8, 40, 61, 128, 135, 136, 137, 141, 143, 173, 175, 217, 253, 407, 410, 411, 412, 413, 414
Makedonya 87, 107, 160, 191, 327, 331, 366, 375
Makedonyalılar 80, 91, 188, 189, 227, 228
Malazgirt 41, 42, 185, 218, 281
Maveraünnehir 42, 93, 94, 219, 221, 222, 250, 277, 337
Medici 72
Medya 127, 128, 134, 149, 154, 207, 221, 229, 231, 232, 352, 375, 399, 409, 411
Mehmed 23, 24, 29, 47, 55, 56, 57, 60, 61, 62, 64, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 77, 79, 80, 81, 83, 124, 133, 146, 180, 187, 188, 189, 193, 210, 212, 240, 288, 309, 318, 355, 364, 369, 370, 374, 375, 376, 394
Mela 129, 240, 241, 242, 244, 245, 248, 254, 391, 394, 403
Memlük 52, 273, 287, 288, 337, 343, 345
Memlükler 25, 164, 273, 275, 284, 288, 319
Merula 35, 208, 238, 239, 240, 241, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 252, 254
Mezopotamya 40, 152, 261, 264, 276, 280, 300, 337, 366, 368, 410, 411
Mısır 67, 134, 139, 152, 164, 267, 273, 275, 280, 291, 294, 296, 311, 319, 325, 344, 360
Mısırlılar 59, 61, 169, 271
Mignanelli 288, 340, 341, 343, 344, 345, 346, 349, 352, 358, 362
Moamet 220, 221, 228
Moğolistan 38, 41, 215
Moğol istilası 42, 273, 301
Moğollar 185, 207, 215, 273, 274, 275, 280, 284, 292, 302, 413
Morbisanus 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 81, 111, 189
Muhammed 16, 57, 65, 78, 155, 177, 262, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 273, 275, 281, 287, 289, 291, 294, 310, 311, 312, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 327, 330, 378, 380, 388

N

Nero 64, 405, 406, 407, 408

O

Oğuzlar 9, 41
Osman 9, 15, 16, 42, 78, 133, 184, 186, 193, 267, 288, 326, 391, 392
Osmanlı 9, 11, 13, 14, 15, 16, 22, 23, 25, 29, 36, 40, 41, 42, 55, 61, 66, 78, 79, 80, 86, 101, 117, 125, 131, 137, 142, 144, 145, 157, 159, 162, 165, 169, 181, 184, 188, 189, 193, 199, 208, 209, 216, 219, 240, 246, 247, 248, 254, 261, 284, 288, 303, 309, 319, 325, 326, 333, 337,

338, 339, 342, 345, 355, 356, 360, 363, 366, 367, 368, 371, 374, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 387, 390, 391, 392, 395, 414
Otranto 81, 240, 246, 247, 248
Otto 96, 151, 175, 176, 177, 178, 186, 191, 192, 193, 388, 389, 391, 394

P

Paropamisus 214, 216, 227, 228, 231, 232, 235, 403, 404
Part 8, 37, 161, 207, 263, 270, 281, 352, 358, 361, 363, 364, 375
Partlar 129, 134, 139, 140, 141, 269, 281, 282
Pepin 157, 176, 186, 191, 193, 327
Piccolomini 11, 20, 45, 67, 68, 73, 138, 160, 180, 212, 251, 255, 285, 355, 372
Platina 138, 160, 204, 205, 206, 208, 330, 331, 332, 355, 357, 364, 389
Plethon 209, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 227, 228, 229, 231, 232, 234, 235, 237, 238
Plinius 234, 244, 245, 246, 247, 248, 254, 394, 399, 400, 404, 405, 406, 407, 408
Polo 251, 315, 396
Prester John 37, 338, 339, 346, 370, 377, 385, 396
Priamos 48, 51, 62, 67, 74, 77, 78, 87, 94, 97, 98, 104, 105, 110, 112

Q

Quirini 32, 62, 64, 117, 119, 120, 121, 132

R

Redusio 60, 343, 346, 347, 348, 349, 350, 356, 358, 362

S

Sabellico 20, 108, 202, 206, 207, 377, 382, 383, 384, 387, 390, 391, 392, 393, 395, 396
Safevi 36, 378, 379, 385, 387, 390, 395
Sagundino 33, 35, 61, 133, 136, 143, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 194, 199, 204, 209, 219, 250, 251, 252, 254, 255, 256, 313, 355, 363, 389
Salutati 52, 53, 54, 83, 85, 103, 110, 113, 131, 132, 144
Sanudo 180, 342, 378, 379, 380, 381
Sarazen 14, 164, 262, 264, 267, 268, 269, 275, 281, 292, 293, 295, 304, 312, 313, 319, 320, 325, 330, 332, 361, 389
Sasani 40, 150, 152, 262, 267, 276, 295, 311, 312, 361
Selçuklular 41, 52, 195, 218, 222, 224, 225, 250, 261, 265, 276, 292, 298, 391
Selçuk Türkleri 93, 100, 144, 209, 217, 219, 220, 250, 251, 261, 264
Sezar 64, 81, 107, 170, 188, 306, 353
Sigebert 96, 137, 139, 151, 201, 203, 262, 263, 266, 267, 268, 276, 281, 282, 295, 312, 316, 320, 333, 358
Sigismund 55, 60, 274, 286, 287, 288
Sirderya 224, 400, 401, 402
Sixtus 32, 59, 62, 212, 365, 369, 370, 373, 392, 394

Skylitzes 183, 185, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 235, 236, 243, 245, 248, 250, 264, 392, 394
Sophy 366, 379, 380, 381, 382, 383
Strabon 130, 192, 210, 215, 216, 218, 229, 231, 232, 233, 234, 236, 237, 254, 402, 403
Suda 148, 159, 193, 211, 236, 238, 247
Suriye 56, 152, 175, 226, 271, 272, 273, 276, 279, 280, 300, 314, 319, 340, 341, 344, 345, 367, 392

Ş

Şii 41, 221, 222, 271

T

Tamerlane 288, 337, 338, 340, 356
Tana 341, 347, 348, 349
Tangrolipax 221, 223, 226
Tatarlar 66, 164, 262, 280, 302, 328
Teucri 45, 46, 47, 48, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 65, 67, 68, 71, 85, 91, 100, 111, 168, 245, 293, 298, 299, 301, 304, 305
Teucria 52, 53, 83, 85, 309
Teucrialı 55, 61, 66, 67, 74, 83, 299, 302, 304, 309
Teucrialılar 52, 60, 292, 298, 304
Theophanes Confessor 39, 40, 150, 201
Theophylactus Simocatta 39, 200, 205, 394
Thukydides 80, 81
Timur 8, 33, 36, 284, 287, 288, 303, 304, 326, 331, 332, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 370, 371, 374, 377, 382, 384, 394, 396
Torci 87, 88, 90, 91, 92, 112
Tourkoi 92, 143, 151, 211, 229, 230, 231, 232, 235, 236, 237, 238, 243, 248, 249
Trogus 130, 131, 134, 138, 139, 140, 141, 171, 321, 402
Troilus 94, 102, 103, 105, 110
Troya 12, 35, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 56, 58, 60, 62, 63, 65, 67, 71, 72, 73, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 168, 191, 249, 271, 299, 327, 387, 389
Tuğrul Bey 41, 221, 225, 279, 299, 300, 326
Turchia 60, 95, 224, 226
Turci 9, 46, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 67, 68, 73, 74, 85, 92, 94, 100, 102, 111, 112, 121, 138, 140, 143, 160, 169, 173, 176, 177, 178, 186, 193, 194, 239, 240, 241, 243, 244, 245, 247, 268, 271, 272, 299, 305, 327, 329, 331, 364, 374, 375
Turcia 201, 221
Turcus 8, 61, 74, 79, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 102, 103, 105, 106, 109, 110, 111, 112, 202, 271, 388, 389

Turkioi 211, 232, 237, 238
Turkoi 39, 211, 212, 237
Turquia 273, 279, 280, 281
Türkmen 272, 277, 369

U

Uzun Hasan 8, 36, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 376, 377, 378, 380, 383, 385, 394, 396

V

Venedik 14, 20, 55, 56, 62, 69, 73, 109, 133, 145, 179, 234, 239, 243, 246, 287, 304, 318, 341, 342, 343, 348, 350, 368, 369, 371, 372, 373, 378, 379, 380, 382, 390, 391, 394
Vincent 95, 102, 103, 109, 110, 111, 113, 151, 201, 202, 203, 250, 266, 273, 389

W

William 93, 94, 95, 101, 104, 110, 111, 113, 144, 250, 263, 265, 270, 271, 272, 273, 276, 281, 282, 288

X

Xenophon 359, 360, 373, 396
Xerxes 64, 121, 352, 353, 355, 356, 363, 364, 365, 369, 377, 379

Z

Zeno 369, 371, 394